

Громадська спілка «Українська Гельсінська спілка з прав людини»
Україна, 04070, м. Київ, вул. Фролівська 3/34.
Тел./факс: (044) 425 99 24, office@helsinki.org.ua, www.helsinki.org.ua
Адреса для листів: 04071, м.Київ, а/с 100

12 травня 2017 року

Конституційному Суду України
01033 м. Київ, вул. Жилянська, 14

Високоповажний Суд!

Цим листом надсилаю коментарі з питань права, підготовлені Українською Гельсінською спілкою з прав людини у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України.

З повагою,

виконавчий директор
Української Гельсінської
спілки з прав людини

Аркадій Бущенко

Додаток на 8 арк.

Конституційному Суду України

Правова позиція Української Гельсінської спілки з прав людини щодо конституційності частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України

1. Українська Гельсінська спілка з прав людини (далі – Спілка) надає свою позицію щодо питань права (*amicus curie*), порушених у конституційному поданні Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини стосовно відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) у редакції від 14 квітня 2017 року.

2. У конституційному поданні зазначається, що положення частини шостої статті 216 КПК України, яким передбачено, що «слідчі органів Державної кримінально-виконавчої служби України здійснюють досудове розслідування злочинів, вчинених на території або в приміщеннях Державної кримінально-виконавчої служби України», унеможлиблює здійснення незалежного розслідування за відповідними скаргами, що в свою чергу призводить до невиконання державою конституційного обов'язку забезпечувати ефективне розслідування відповідних злочинів. На думку Уповноваженого Верховної Ради з прав людини оскаржуване положення суперечить положенням частини першої статті 3, частини першої статті 8, частини першої та другої статті 27, частини другої статті 28 Конституції України.

3. У зв'язку з цим Конституційний суд України, поставив наступні питання до Спілки:

- 1) якою може бути легітимна мета наділення слідчих органів Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС)

повноваженням здійснювати досудове розслідування злочинів, вчинених на території або в приміщеннях ДКВС;

2) які зобов'язання держави випливають із приписів статей 27, 28 Конституції України стосовно осіб, які перебувають під контролем держави;

3) чи може інституційна та ієрархічна залежність слідчих органів ДКВС призвести до еventуальних порушень прав людини, гарантованих статтями 27, 28 Основного Закону України.

4. Спілка вважає, що оскаржуване у поданні положення частини шостої статті 216 КПК України не відповідає положенням Конституції України та міжнародних договорів у сфері захисту прав людини, зокрема, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 року) (далі – Конвенція).

5. У конституційному поданні стверджується про порушення частини першої та другої статті 27, частини другої статті 28 Конституції України. На нашу думку, положення відповідних статей Конституції повинні тлумачитися виходячи із практики Європейського суду з прав людини (далі – Європейський суд).

6. Конституційний суд України у своїх рішеннях не дає тлумачення статей 27, 28 Конституції України, лише в деяких з них було епізодично проаналізовано зміст закріплених в них прав.¹ Але в цих рішеннях відсутнє пояснення обсягу обов'язків, які покладаються на державу відповідними статтями Конституції. Отже, враховуючи відсутність розвинутої практики Конституційного суду України щодо тлумачення понять «права на життя» та «заборони катування», та, беручи до уваги принцип «дружнього ставлення» до міжнародно-правових норм, яким послідовно керується Конституційний суд України у своїй практиці², ми вважаємо, що інтерпретацію положень Конституції потрібно здійснювати відповідно до норм міжнародного права.

7. У рішенні Конституційного суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016 (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) зазначено, що

¹ Рішення КСУ від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99 (справа про смертну кару). Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99/print1452597033476494>

² Рішення КСУ від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016 (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу). Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16>

«Конституційний Суд України враховує приписи чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та практику тлумачення і застосування цих договорів міжнародними органами, юрисдикцію яких визнала Україна, зокрема Європейським судом з прав людини. Оскільки стаття 29 Конституції України кореспондується зі статтею 5 Конвенції, то відповідно до принципу дружнього ставлення до міжнародного права практика тлумачення та застосування вказаної статті Конвенції Європейським судом з прав людини має враховуватися при розгляді цієї справи.»³

8. Застосовуючи аналогічний підхід, оскільки статті 27 та 28 Конституції відтворюють відповідні положення статей 2 та 3 Конвенції, то їх тлумачення має узгоджуватися з практикою Європейського суду.

9. Європейський суд у своїй практиці виходить з того, що держава повинна не лише утримуватися від втручання у права, гарантовані Конвенцією, але і зобов'язана вчиняти відповідні дії для реалізації цих прав, такі дії визначаються поняттям «позитивні зобов'язання». Виходячи із цієї концепції, до обов'язків держав за статтями 2 та 3 Конвенції входить вжиття відповідних заходів щодо забезпечення безпеки життя тих, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, - зокрема, шляхом прийняття ефективних норм кримінальних законів для попередження злочинів проти особи, що забезпечуються правоохоронним механізмом для попередження, усунення та покарання порушень таких норм⁴, вжиття заходів попередження для захисту особи або осіб, чиє життя знаходиться під загрозою здійснення кримінальних дій іншими особами⁵, створення відповідної нормативно-правової бази щодо правил застосування сили і вогнепальної зброї поліцією⁶, вжиття ефективних законодавчих, адміністративних, судових та інших заходів для запобігання актів катувань, встановлення заборони екстрадиції особи в державу, в якій до неї може бути застосована смертна кара чи існуватиме загроза її життю та ін. Ці обов'язки стосуються, так званого, матеріального аспекту права на життя та заборони катування.

³ Там само.

⁴ L.C.B. v. the United Kingdom, judgment of 9.06.1998 ; Osman v. the United Kingdom, judgment of 28.10.1998

⁵ Справа «Гонгадзе проти України», заява N 34056/02, рішення від 8 листопада 2005 року, п.164. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_420

⁶ Nachev v. Bulgaria, no. 15099/04, § 102, 5 November 2009

10. Європейський суд у своїй практиці також застосовує концепцію процесуальних обов'язків держави.⁷ До таких зобов'язань держави, відповідно до статей 2 та 3 Конвенції, входить обов'язок розслідувати випадки смерті та катування, які могли статися в порушення Конвенції.⁸ Європейський суд встановив, що таке розслідування повинно бути ефективним і у своїй практиці сформував чіткі критерії ефективності розслідування за статтями 2 та 3 Конвенції та дав детальне тлумачення кожному з них. У зв'язку з цим, держави зобов'язані створити на національному рівні органи, які проводитимуть розслідування, яке повинно відповідати наступним критеріям: незалежність та неупередженість органів, які проводять таке розслідування, ретельність, невідкладність, компетентність.

11. У контексті даного конституційного провадження необхідно проаналізувати критерій незалежності та неупередженості органів, які проводять розслідування випадків смерті чи катування відповідно до тлумачення Європейського суду.

12. Незалежність є ключовим аспектом ефективного розслідування та підтримки довіри з боку скаржника-потерпілого і громадськості⁹. У практиці Європейського суду велика увага приділяється аналізу незалежності розслідувань, при цьому обов'язок забезпечення незалежності може стосуватися будь-якої особи, яка приймає рішення у ході розслідування або веде його (включаючи осіб, яким доручається здійснення конкретних слідчих дій¹⁰, судових медичних експертів¹¹, прокурорів, що здійснюють нагляд¹², і спеціалізованих органів¹³).¹⁴

13. Європейський суд встановив, що особи, відповідальні за проведення слідства, мають бути незалежні від тих, які причетні до подій, які розслідуються. Мається на увазі ієрархічна або інституційна

⁷ *Öneryıldız v. Turkey judgment [GC]*, 30 November 2004, §97

⁸ *McCann and Others v. the United Kingdom*, 27 September 1995, Series A no. 324; *Assenov and Others v. Bulgaria*, 28 October 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-VIII

⁹ 15-й Загальний звіт про діяльність КЗК, СРТ/Inf (2004) 28, §32; Стамбульський протокол, § 74; Стамбульські принципи, § 2.

¹⁰ *Міхеєв проти Росії*, рішення від 26 січня 2006, заява № 77617/01, §116

¹¹ *Барабаншиков проти Росії*, рішення від 8 січня 2009, заява № 36220/02, § 62

¹² *Рамсахай та інші проти Нідерландів*, Рішення від 15 травня 2007, заява № 52391/99, §§ 62-63; *Барабаншиков проти Росії*, Рішення від 8 січня 2009, заява № 36220/02, §§ 62-63

¹³ *Іпек проти Туреччини*, рішення від 17 лютого 2004, заява №25760/94, §207

¹⁴ Сванідзе Е. Ефективне розслідування фактів жорстокого поводження: Керівні принципи застосування європейських стандартів. – К.: «К.І.С.», 2009. – С. 53. Режим доступу: http://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/virtual_library/ill-treatment_guidelines_uk.pdf

незалежність, а також практична незалежність.¹⁵ Таким чином, розслідування втрачає незалежність, коли його проводять працівники такого ж підрозділу чи органу, до яких належать підозрювані у скоєнні катування.¹⁶

14. У справі «Кучерук проти України» Європейський суд визнав, що вимога незалежності не була дотримана, так як перевірка скарг заявника на жорстоке поводження не задовольняла мінімальних вимог незалежності, оскільки суб'єкт, який проводив її, - начальник СІЗО - представляв орган, причетний до тих подій.¹⁷ Так само і у справі «Сергій Шевченко проти України», було визнано, що розслідування смерті заявника не відповідало вимозі незалежності, оскільки орган дізнання - Командуючий Сполучення - був представником органу, який міг мати причетність до події.¹⁸

15. Також важливими у даному контексті є справи «Давидов та інші проти України» та «Карабет та інші проти України», в яких Європейський суд визнав неефективними розслідування катувань, вчинених працівниками виправних закладів по відношенню до засуджених.

16. У рішеннях по справі «Давидов та інші проти України» Європейський суд визнав, що розслідування катування працівниками колонії, проведені обласною прокуратурою і Державним департаментом України з питань виконання покарань, не були незалежними за ієрархічним і відомчим підпорядкуванням від тих, хто був причетний до зазначених подій. Зокрема, Європейський суд звернув увагу на те, що перевірку на місці подій проводили ті самі слідчі, які брали участь у навчаннях або здійснювали нагляд за їх проведенням, а прокурор, який проводив перевірку зазначених скарг, затверджував плани навчань і мав безпосередні стосунки з посадовими особами Замкової колонії, з якими він щодня контактував по роботі. Отже, Європейський суд зазначив, що таке розслідування не відповідало суті ефективного та незалежного розслідування, здатного забезпечити встановлення фактичних

¹⁵ *Sergey Shevchenko v. Ukraine*, no. 32478/02, § 64, 4 April 2006; *Paul and Aundrey Edwards v. the United Kingdom*, N 46477/99, § 70, ЄСПЛ 2002-II, *Mastromatteo v. Italy*, N 37703/97, §§. 90, 94-95, ЄСПЛ 2002-VIII, *Karabet and Others v. Ukraine*, nos. 38906/07 and 52025/07, § 260, 17 January 2013

¹⁶ *Güleç v. Turkey*, 27 July 1998, § 80-82, Reports of Judgments and Decisions 1998-IV

¹⁷ Справа «Кучерук проти України», заява № 2570/04, рішення від 6 вересня 2007 року, § 157. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_839

¹⁸ *Sergey Shevchenko v. Ukraine*, no. 32478/02, § 70, 4 April 2006

обставин (п. 285).¹⁹

17. У рішенні по справі «*Карабет та інші проти України*» проведення розслідування за скаргами засуджених на катування у колонії було доручено прокурору, який здійснював нагляд за дотриманням законів у виправних установах. Європейський суд визнав, що статус такого прокурора відповідно до національного законодавства, його близькість до посадових осіб в'язниці, з якими він співпрацює на щоденній основі, і його приналежність до системи виконання покарань, не забезпечують адекватних гарантій незалежного і неупередженого розгляду заяв про в'язнів про жорстоке поводження з боку співробітників установ виконання покарань (п.278-279).²⁰

18. Застосовуючи вищезазначені стандарти Європейського суду, Спілка вважає, що положення частини шостої статті 216 КПК України не відповідає вимогам Конвенції щодо незалежності органів, які проводять розслідування, адже, слідчі органів ДКВС, які проводитимуть досудове розслідування злочинів, вчинених на території або в приміщеннях ДКВС є інституційно та ієрархічно залежними від осіб, які можуть бути причетними до подій, які будуть розслідуватися.

19. Відповідно до новоприйнятого положення КПК України, в системі ДКВС створюватимуться нові слідчі органи. Згідно зі статтею 6 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», ДКВС здійснює правозастосовні та правоохоронні функції і складається з центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, його територіальних органів управління, кримінально-виконавчої інспекції, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, воєнізованих формувань, навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, підприємств установ виконання покарань, інших підприємств, установ і організацій, створених для забезпечення виконання завдань Державної кримінально-виконавчої служби України. Реалізація державної політики у сфері виконання кримінальних

¹⁹ Справа Давидова та інших проти України / Харківська правозахисна група. — Харків : Права людини, 2011 р. — 184 с. Режим доступу: <http://library.khpg.org/files/docs/1326275428.pdf>

²⁰ Карабет и другие против Украины. Режим доступа: <https://precedent.in.ua/2015/11/18/karabet-y-drugye-protiv-ukraynu/>

покарань та пробації покладена на Міністерство юстиції України.²¹ Тобто Міністерство юстиції України є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань.

20. Відповідно до Положення про Міністерство юстиції України, до його завдань входить здійснення досудового розслідування злочинів, вчинених на території або в приміщеннях Державної кримінально-виконавчої служби (пункт 95-16 стаття 3), разом з тим до сфери повноважень Міністерства юстиції України, а саме державного секретаря, входить призначення на посаду та звільнення з посади керівників підрозділів кримінально-виконавчої інспекції, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, воєнізованих формувань, навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, підприємств установ виконання покарань (пункт 13 стаття 12-2).²²

21. Таким чином, фактично, один і той самий орган - Міністерство юстиції України - відповідає за призначення на посаду осіб, відносно яких, цей самий орган має проводити розслідування у випадку вчинення ними злочину. Отже, наявна інституційна залежність та існує загроза відсутності неупередженості у діях слідчих ДКВС щодо розслідування злочинів на території цієї служби.

22. Ми вважаємо, що така інституційна залежність порушує вимоги Конвенції щодо незалежності органів розслідування та відповідно призведе до неефективності розслідування злочинів та порушення Україною, взятих на себе міжнародних обов'язків. Разом з тим, положення Конституції України ґрунтуються на європейських цінностях та європейській конституційній традиції, і тому рівень захисту встановлених прав повинен співпадати із відповідними гарантіями, визначеними у Конвенції. Таким чином, відповідне положення кримінального процесуального законодавства порушує конституційні права, а саме обов'язок провести ефективне розслідування, який

---

²¹ Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»: 1. Ліквідувати Державну пенітенціарну службу, поклавши на Міністерство юстиції завдання і функції з реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2713-15/print1452672702151737>

²² Постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228 Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF/print1443094771437832>

впливає із положень частини першої і другої статті 27 та частини другої статті 28 Конституції, звужує існуючий обсяг прав людини в порушення частини третьої статті 22 Конституції, а також порушує принцип верховенства права, гарантований частиною першою статті 8 Конституції.

23. Мета, яку переслідував законодавець при прийнятті змін до статті 216 КПК України, є невизначеною, так як у пояснювальній записці до законопроекту жодним чином не надано роз'яснення необхідності внесення таких змін. Тому ми не можемо коментувати питання Конституційно суду України, щодо того, якою могла б бути легітимна мета внесення таких змін до КПК України.

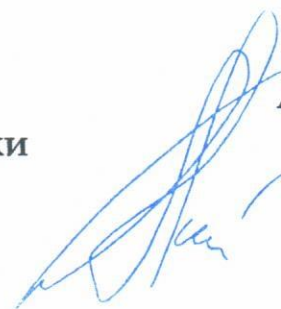
24. По суті поставлених Конституційним судом України питань, ми вважаємо, що:

1) законодавець не визначив мету наділення слідчих органів ДКВС повноваженням здійснювати досудове розслідування, тому ми не можемо надати коментарі з цього питання;

2) із приписів статей 27, 28 Конституції України випливають негативні обов'язки держави, які полягають в утриманні від вчинення дій, що можуть призвести до порушення закріплених у відповідних статтях Основного Закону прав, а також позитивні обов'язки, як матеріального так і процесуального характеру, а саме обов'язки вчиняти дії направлені на захист осіб від порушення відповідних прав та обов'язок провести ефективне розслідування за скаргами осіб на порушення права на життя чи застосування катування;

3) слідчі органи ДКВС є інституційно залежними від осіб, відносно яких буде проводитися розслідування, в результаті чого таке розслідування буде вважатися *a priori* не ефективним та призведе до системних порушень прав людини, гарантованих статтями 27, 28 Основного Закону України.

Виконавчий директор
Української Гельсінської спілки
з прав людини

Аркадій Буценко